

Znalec vo vyšetrovaní domáceho násilia

Anotácia: Predmetom článku je činnosť znalca pri konkrétnom trestnom čine subsumovanom pod domáce násilie. Tento článok je určený odbornej verejnosti. Autorka vychádza z predpokladu istého penza právneho vedomia o inštitúte znalca a znaleckej činnosti, pričom sa v článku zaoberá analýzou určitých špecifik znaleckej činnosti v konkrétnej situácii. Autorka, vychádzajúc zo samotnej praxe, poskytuje určité metodické usmernenie pre efektívnejšiu spoluprácu znalca a policajta pri vyšetrovaní domáceho násilia, najmä pri výkone úkonov so špecifickými subjektmi, a to maloletými.

Kľúčové slová: znalec, znalecká činnosť, znalecký posudok, maloletá osoba, obeť, vyšetrovateľ, týranie, týranie detí, fyzické násilie

Podľa § 142 ods. 1 Trestného zákona si vyšetrovateľ priberá znalca v prípadoch, ak je potrebná na zodpovedanie určitej otázky odborná znalosť. V prípade domáceho násilia je predmetom znaleckej činnosti primárne obeť a jej psychika deformovaná agresiou páchatel'a. Obeť je prvoradá, avšak znalecké dokazovanie je v mnohých prípadoch aplikované aj na páchatel'a na účel potenciálnej indikácie psychopatologického správania vedúceho k jeho konaniu a následného uloženia ochranného opatrenia. Znalecké dokazovanie u viktimy je zamerané predovšetkým na vierohodnosť výpovede obete, na jej sklony ku konfabulácii, resp. fabulácii a pseudológii, s cieľom vylúčiť pseudoviktimitu. Vyšetrovateľ priberá do konania v prípadoch domáceho násilia znalca z odboru psychológie, konkrétne z odvetvia klinická psychológia dospelých a detí alebo ex lege dvoch znalcov z odboru zdravotníctva a farmácie, odvetvia psychiatria v prípade potreby zisťovania duševného stavu páchatel'a pri suspekcii patologických znakov v konaní. V prípade domáceho násilia, v ktorom došlo k ublíženiu na zdraví a malo dlhodobější charakter, pričom známky ublíženia sú z posledného konania páchatel'a na obeti evidentné, priberie sa do konania znalec z odvetvia chirurgie s cieľom objektívneho vyjadrenia sa k príčinám vzniku takýchto poranení. Ak sa vo veci vyskytuje nadmerné užívanie alkoholu, resp. návykových omamných látok, ktoré bývajú často impulzom na násilné konanie páchatel'a, priberie sa do konania znalec z odvetvia psychiatrie so zameraním na toxikológiu. V takomto prípade postačuje pribratie jedného znalca, ktorý v prípade indikácie patológie konania môže odporučiť pribratie dvoch znalcov s cieľom skúmať duševný stav.

Znalec by sa mal zúčastňovať už na samotnom výsluchu dospelaj obete, pričom z priameho pozorovania jej verbálnych, ako aj neverbálnych prejavov by indikoval predbežne vierohodnosť ako ukazovateľ postupu pri ďalšom vyšetrovaní vo veci, napr. konkrétne smerovanie otázok pri výsluchu svedka v prípade, ak je realizovaný v krátkom časovom odstupe od výsluchu obete. Prítomnosť znalca pri výsluchu dospelaj obete však nevyplyva priamo zo zákona. Ide teda iba o metodické odporúčanie v rámci súčinnosti vyšetrovateľ'a so znalcom, ktoré by mohlo priniesť pozitíva do vyšetrovania. V praxi k tomu dochádza zriedkavo, a preto je – podľa nášho názoru – dôležité zachytiť vyšetrovateľ'om doslovné vyjadrovanie sa obete. V praxi sme sa ale stretli s opačným názorom. Pokiaľ sa teda obeť vyjadruje spôsobom až vulgárnym, ktorý je jej ale vlastný, je potrebné, aby vyšetrovateľ pri dokumentácii výpovede použil doslovné výrazy. Slovník obete zodpovedá jej inteligenčnému stupňu a odráža aj jej sociálny status, pričom tieto faktory sú ukazovateľ'om komplexnej osobnosti obete. Tu by sme si dovoľili načrtnúť aj tú skutočnosť, že znalec mohol byť pribratý nie na vypracovanie znaleckého posudku, ktorého súčasťou je osobné vyšetrenie obete, ale iba na vypracovanie odborného vyjadrenia pri menej zložitej veci, a teda v tomto prípade k osobnému styku znalca a obete neprichádza. Znalec má k dispozícii iba vyšetrovací spis.

Produktom znaleckej činnosti je vyhotovenie znaleckého posudku. Predmetom znaleckého posudku sú otázky položené vyšetrovateľom v uznesení o pribratí znalca. Znalec na účel vypracovania znaleckého posudku má k dispozícii vyšetrovací spis. V rámci vlastnej činnosti vykonáva vyšetrenie účastníka konania, t. j. obeť, resp. agresora, vzhľadom na požiadavku vyšetrovateľa prostredníctvom vlastnej odbornej metodiky.

Ako sme už uviedli, znalec sa do kontaktu s dospelou obeťou dostáva prvýkrát až pri samotnom vlastnom vyšetrení. Vyšetrenie je robené formou rozhovoru s osobou, vrátane použitia škály testovacej metodiky, ktoré sú zamerané na štruktúru osobnosti, na jej mentálnu úroveň a schopnosť vnímať, reprodukovat' a interpretovať prežité skutočnosti a na mieru deformácie psychiky prežitými skutočnosťami. Opätovne považujeme za nevyhnutné poukázať na pozitívum prítomnosti znalca pri samotnom výsluchu, pretože výsluchy obeť sú robené v menšom časovom odstupe od prežitých skutočností. Obeť vníma vyšetrovateľa indiferentne od znalca, je vyšetrovateľom poučená o následkoch úmyselného uvedenia nepravdy. Vyšetrovateľ by mal pôsobiť direktívnejšie a obeť predkladať aj iné verzie, t. j. pracovať s osobou obeť ako potenciálnou pseudoobeťou, klásť jej otázky smerujúce k vyvráteniu jej tvrdenia. Obeť často pred vyšetrovateľom vzhľadom na uvedené skutočnosti vykazujú iné prejavy ako pred znalcom. I keď znalec je osoba disponujúca odbornými vedomosťami v odhaľovaní klamstva, považujeme za nevyhnutné, aby vnímal osobu komplexne ž od začiatku vyšetrovania, v ktorom dochádza k odhaľovaniu prežitých skutočností, aby obeť nemala dostatok času na vytvorenie fabulačných, resp. konfabulačných verzii. Na margo tejto skutočnosti by sme uviedli, že klamstvo má svoje fyziologické prejavy, ktorých intenzita závisí od časového odstupu od prežitej skutočnosti.

Práca znalca s dieťaťom.

Zo zákona, ako aj z praxe vyplýva skutočnosť, že na výsluchu maloletej osoby, teda osoby mladšej ako 15 rokov, by sa mal vždy zúčastniť znalec. Maloleté osoby do 14 rokov vždy vystupujú v procesnom postavení svedka, bez ohľadu na ich procesne postavenie vyplývajúce zo skutkových okolností – s výnimkou sexuálnych trestných činov, keď je osoba trestne zodpovedná až od 15 rokov. V takomto prípade vystupuje v procesnom postavení podozrivej osoby, resp. obvineného, za predpokladu, že sa skutku dopustila. Osoba mladšia ako 15 rokov aj napriek jej faktickému postaveniu obeť nikdy nemôže mať procesné postavenie poškodeného, s priznaním k tomu prislúchajúcich práv a povinností. V prípade viktimity takejto maloletej obeť dochádza k poškodeniu verejného záujmu, pretože ochrana záujmu maloletých, ich mravného vývinu je prioritou spoločnosti. Práva a povinnosti takejto maloletej osobe sú v takomto prípade vykonávané zákonným zástupcom a v prípade kolízie záujmov maloletého a rodiča ustanoveným opatrovníkom. Pod týmto opatrovníkom sa v praxi rozumie najmä poverený pracovník Úradu práce sociálnych vecí a rodiny.

Odborníkmi odporúčanou dolnou vekovou hranicou pre výsluch dieťaťa je 6 rokov, pretože dieťa v nižšom veku má problém pri odhadovaní časového priebehu a dejov sukcesie, a to aj napriek tomu, že v tomto veku má dostatočne bohatú slovnú zásobu (okolo 2500 slov). Taktiež má obmedzený vzťahový sociálny rámec, čo môže skresliť hodnotenie účasti cudzích ľudí na prežitých udalostiach.¹ Následne na to sú podľa Daviesa deti školského veku schopnejšie podať lepší výkon ako vysokoškoláci, a to pokiaľ ide o reprodukcii okrajových dát (Davies a kol.). Podľa nášho názoru, vychádzajúc zo samotnej praxe, je vek kontroverznou témou. Vychádzajúc z ustanovenia samotného zákona § 135 ods. 1 Trestného poriadku je dôležitá primeranosť stupňa duševného vývoja a predmetu samotného výsluchu. Teda ide o subjektívny faktor každého jedinca v súvislosti so schopnosťami osobnosti

¹ HERETIK, A. *Základy forenzej psychológie*. Bratislava : SPN, 1994. str. 68

podmienеныmi individuálnymi predispozíciami u každého jedinca diferentným, ako napr. prostredie, v ktorom vyrastá, sociálny status rodičov atď. Ak je dieťa priamym alebo nepriamym svedkom skutku, je úlohou znalca skúmať jeho predispozíciu vypovedať, resp. zúčastniť sa na trestnom konaní, a to bez ohľadu na jeho vek. Dolná veková hranica je len precedens. Je potrebné, aby znalec skúmal rozumovú vyspelosť v súvislosti s interpretačnými schopnosťami dieťaťa, ktoré sú v určitých prípadoch na vyššej úrovni aj u detí mladších ako 6 rokov.

Zákon je vo výpočte osôb prítomných pri takomto výsluchu oveľa benevolentnejší. Podmieňuje prítomnosť takejto osoby ako obligatórnu, ale policajtovi dáva možnosť fakultatívneho výberu, či pôjde o osobu pedagóga, osoby majúcej potrebné skúsenosti s výchovou mládeže, alebo o znalca, ktorého úlohou je vzhľadom na stupeň vývoja vypočúvaného dohliadať na správnosť vedenia výsluchu.

Výsluch vedie vyšetrovateľ, pričom takáto osoba iba dohliada na to, aby vedenie výsluchu bolo primerané mentálnej, ako aj fyzickej, vekovej úrovni vypočúvaného, aby nedošlo k poškodeniu jeho duševného a mravného vývoja napríklad vyvolaním traumatizujúcich pocitov z prežitých skutočností, resp. obviňovaním seba zo skutočností tvoriacich predmet vyšetrovania, najmä ak dieťa bolo svedkom domáceho násillia. Práve deti majú sklon začať sa na základe celkovej atmosféry na policii a samotného vyšetrovania obviňovať z toho, že nedokázali konaniu agresora zabrániť, teda vzbúriť sa proti agresorovi a klásť aktívny odpor.

V praxi sa vyskytujú prípady, keď znalec, resp. vyšetrovateľ, by mali indikovať ovplyvnenie výpovede dieťaťa inou osobou, od ktorej je dieťa závislé. Ide o prípady súbežného prebiehania rozvodového konania, resp. iného konania. Konkrétne ide o znalcov z odboru klinickej psychológie detí a dospelých, ktorí vždy u maloletých detí vypracúvajú posudok z dôvodu vierohodnosti ich výpovede, resp. s cieľom objektivizovania psychického poškodenia dieťaťa. Každý vek je špecifický svojimi psychickými prejavmi, ktoré je znalec povinný zohľadňovať pri posudzovaní osobnosti dieťaťa.

V praxi sú výsluchy osoby mladšej ako 15 rokov vedené vyšetrovateľom, ktorý by mal dodržiavať uvedené psychologické odporúčania. Prítomnosť jednej z ďalších uvedených osôb je iba kontrolná a k ich zásahu do samotného priebehu úkonu vo väčšine prípadov ani neprichádza. V praxi metodologické postupy deklarujú prítomnosť znalca pri výsluchu dieťaťa, pretože znalec následne vypracováva znalecký posudok.

Málo vyšetrovateľov či poverených príslušníkov dokáže mať dostatočne citlivý prístup k maloletemu dieťaťu, dokáže dostatočne zaujať jeho pozornosť a následne s ním pracovať. Vyšetrovateľ napokon nie je odborníkom na ľudskú psychiku, aj keď má široký záber vedomostí na správny výkon činnosti. V praxi sa odváži len málo vyšetrovateľov viesť výsluch maloletej osoby sám. Výsluch – okrem prvotných úkonov – často prenecháva na znalca a sám sa subsumuje do role zapisovateľa. Nezvyšuje to jeho profesionálny kredit, ale zabezpečuje to ochranu psychiky maloletého dieťaťa. I keď voči tomuto postupu by mohli mať právni teoretici výhrady, vychádzajúc z dikcie zákona o povinnosti použitia technických prostriedkov na zachytenie výsluchu maloletej osoby na účel vylúčenia potreby zopakovania výsluchu. K tomuto dodávame, že predmetom záujmu je maloletá osoba a jej celkový verbálny, ako aj neverbálny prejav. Z uvedeného dôvodu je kamera vždy namierená na maloletú osobu, pričom nie je relevantné, kto tvorí pozadie na zázname, ďalšie prítomné osoby ani nemusia byť na zázname zachytené, pričom dôležitá je ich samotná faktická prítomnosť. Ich prítomnosť na úkone je zachytená ústnym vyhlásením vyšetrovateľa o ich prítomnosti a následne na prepise zvukovo-obrazového záznamu. Takýmto spôsobom je naplnená litera zákona na praktickej aj teoretickej úrovni.

Pred výsluchom dieťaťa odporúčame, aby bolo ponechané v prítomnosti znalca, ktorý navodí správnu atmosféru, a dieťa sa postaví pred vyšetrovateľa správne psychicky naladené.

To znamená, že maloleté dieťa je pripravené otvorene rozprávať o prežitých skutočnostiach resp. skutočnostiach, ktoré samo vnímalo. Nielen znalec, ale aj vyšetrovateľ by sa mal s dieťaťom porozprávať, mal by dieťaťu vysvetliť samotné okolnosti, podstatu trestného konania, navodiť pocit dôvery dieťaťa vo všetkých prítomných ľuďoch, emocionálne pozitívnu, láskyplnú atmosféru vyvolávajúcu pocit bezpečia. Je nevyhnutné, aby dieťa pochopilo, že ono nie je zlé, že nič zlé neurobilo, ale jeho výpoveď môže viesť k zamedzeniu toho zlého, čo sa u neho v rodine deje. Každé dieťa si primerane k svojmu veku dokáže vyhodnotiť, kto je poškodeným. Aj napriek citovej väzbe k otcovi, agresorovi, dokáže spravodlivo odsúdiť jeho konanie. Dieťa vo svojej nevinnosti je najspoľahlivejším detektorom spravodlivosti.

Zásah znalca je nevyhnutný najmä v prípadoch emočného výkyvu maloletej osoby, napr. keď sa dieťa rozplače, zháči sa a ďalej nechce o okolnostiach rozprávať. Úlohou znalca je v tomto prípade opätovne navodiť situáciu, ktorá bude akýmsi podnetom na to, aby dieťa pokračovalo vo svojom monológ, resp. odpovedalo na kladené otázky. Prítomnosť znalca na samotnom úkone má psychoterapeutický účel, ako dieťa kompenzovať pri retrospektívnom navodení a reprodukcií prežitých traumatizujúcich skutočností.

Znalec v prípade, ak je výsluch vedený primerane dieťaťu, do samotného výsluchu nezasahuje. Môže však po výsluchu vyšetrovateľa kľásť otázky, či už na doplnenie, alebo spresnenie niektorých údajov samotného skutku, alebo na účely následného znaleckého vyšetrenia. Následne na to si znalec, ako sme už uviedli, vyšetrenie vykoná sám ambulantne za prítomnosti zákonného zástupcu.

V prípade, ak sa obeť, agresor alebo dieťa na termíny znaleckého vyšetrenia, s ním vopred dohodnuté, dobrovoľne nedostavili ani po opakovanej výzve, môže znalec požiadať vyšetrovateľa o súčinnosť a tieto osoby budú na znalecké vyšetrenie predvedené. Dieťa je možné predviesť iba za prítomnosti zákonného zástupcu.

Záver

Činnosť znalca pri výsluchu dospeléj osoby, ale ešte viac pri výsluchu osoby mladšej ako 15 rokov je zložitá téma. Poukazujeme na určité špecifiká vypočúvacej metodiky policajta a jeho spoluprácu so znalcom pri práci s obeťou, ako aj páchatelom, resp. maloletou osobou. Práca s obeťou si vyžaduje najmä pri takejto trestnej činnosti citlivý prístup, lebo osobnosť obete prešla deštrukciou spôsobenou konaním páchatel'a formou fyzického alebo psychického utrpenia. Táto samotná skutočnosť indikuje potrebu odborného prístupu k takejto osobe, pretože prežité traumatizujúce skutočnosti v konečnom dôsledku môžu brániť osobe podať otvorenú výpoveď, a tak policajtovi poskytnúť dostatočné množstvo dôkazov s cieľom odhaliť a potrestať taký patologický jav, akým domáce násilie jednoznačne je.

Literatúra

- BAKOŠOVÁ, E., VACULÍKOVÁ, N. *Základy sociológie práva*. Bratislava : UK vydavateľské oddelenie, 2003. 224 s. ISBN 80-7175-081-1
- ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Plzeň : vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006. 309 s. ISBN 80-86898-73-3.
- HERETIK, A. *Základy forenzej psychológie*. Bratislava : SPN, 1994. 376 s. ISBN 80-10-00341-7
- IVOR, J. a kolektív. *Trestné právo hmotné, osobitná časť*. Bratislava : Iura Edition, 2006. 530 s. ISBN 80-8078-099-4
- MATUŠKOVÁ, I., SPURNÝ, J. *Komunikačné situácie v policajní praxi*. Plzeň, 2005. 159 s. ISBN 80-86898-37-7

NETÍK, NETÍKOVÁ, HÁJEK. *Psychologie v právu*. Praha : C. H. BECK, 1997. 140 s. ISBN 80-7179-177-6

Legislatívne dokumenty

Zákon .č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v platnom znení

Zákon .č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v platnom znení

internetová stránka MVSR www.minv.sk

Key words: expert, expert's testimony, infant,victim, investigator, maltreatment, cruelty to children, physical cruelty

Summary

This article is about position of experts in criminal proceeding. Writer of this article presumes existention knowledges about criminel experts and his tasks in proceeding, whih is the reason for analyses special problems like working with child like a victim. The base of this work is the practice of writer who offer methody instructions for effective cooperation between police and expert by the testimony.

*Mgr. Daniela Borzová
doktorandka Fakulty práva
Paneurópskej vysokej školy
e-mail: danielaborzova196@gmail.com*

Recenzent: JUDr. Ladislav Vajzer